

PFU-SAK NR. 284/12

KLAGER: Landslaget mot tobakkskadene v. Stein Rørvik
ADRESSE: Pb. 8701 Youngstorget, 0028 Oslo
TELEFON:
PUBLIKASJON: TV 2 (tv og nett)
PUBLISERINGSDATO: 30.09.2012
STOFFOMRÅDE: Forskning
GENRE: Nyhetsreportasje
SØKERSTIKKORD: Kontroll av opplysninger, retting av feil, samtidig imøtegåelse
REGISTRERT: 17.10.2012
BEHANDLET I SEKR.: 23.10.2012
BEHANDLES I PFU: 29.01.2013
FERDIGBEHANDLET: 29.01.2013
BEHANDLINGSTID: 102 dager
KLAGEGRUPPE: Interesseorganisasjon
PFU-KONKLUSJON: Brudd på god presseskikk
HENVISNING VVPL.: 3.2, 4.13, 4.14
RETTSBEHANDLING:
OMTALE/ANONYM.:
MERKNADER: Samtykke fra direkte berørt part.

SAMMENDRAG:

TV 2 sendte **30. september 2012** et nyhetsinnslag som også ble publisert på tv2.no. Innslaget hadde følgende introduksjon fra studio:

«En stor europeisk forskningsrapport er blitt triksa med for å vise at svensk snus gir kreft. I rapporten, der det norske Helsedirektoratet er en av oppdragsgiverne, er konklusjonen endret ved bruk av korrekturlakk.»

Reporteren forteller dernest at EU-parlamentet snart skal ta stilling til forbudet mot snus, og at politikerne støtter seg på forskningsrapporter. Han trekker frem en slik rapport, og forteller at den er **«bestilt av et europeisk nettverk av fagfolk, legemiddelindustrien og helsemyndigheter, blant dem det norske Helsedirektoratet»**. Og videre:

«Her er nemlig konklusjonen entydig, om man leser den siste versjonen: Det er en økt forekomst av kreft i munnhulen blant snusbrukere. Men dette er en tidligere versjon av forskningsrapporten. Samme konklusjon men, vent litt, her ser det jammen ut som om antitobakksnettverket har brukt, ja, rett og slett korrekturlakk for å fjerne deler av konklusjonen. Holder vi papiret opp mot lyset, ser vi at det står at det finnes en slik sammenheng i Nord-Amerika, men at det ikke er gjort entydige funn av dette for svensk snus, fordi svensk snus er et helt annet produkt enn amerikansk.»

I samme reportasje er en av lederne for en stor svensk snusprodusent intervjuet. Han omtaler korrigeringen i rapporten som **«meget alvorlig»**, ettersom det gir politikerne et feilaktig beslutningsgrunnlag.

Videre fremgår det at TV 2 har vært i kontakt med Helsedirektoratet:

«Når TV 2 spør direktoratet om hvorfor det trengs korrekturlakk på forskning, er svaret at de ikke kan huske å ha tatt del i slikt juks (...).»

Avslutningsvis sier venstreleder Trine Skei Grande at hun tror denne type juks også foregår i Norge.

I nettartikkelen, som i all hovedsak har samme innhold som tv-reportasjen, er en av undertitlene **«Helsedirektoratet husker ingenting»**.

KLAGEN:

Klager er Landslaget mot tobakkskadene, som klager med samtykke fra en av forfatterne bak forskningsrapporten. Det klages over følgende punkter:

- «1) Det opplyses ikke hvilken rapport som angivelig skal være manipulert.
- 2) Det opplyses ikke at den angivelig manipulerte rapporten var fra 2003, mens de fleste leserne vil tro at det er en nyhet, altså en fersk rapport.
- 3) Hovedforfatter (vitenskapelig) for det kapittelet som angivelig var manipulert, var norsk, og han ble ikke kontaktet/intervjuet.
- 4) Et intervju med vitenskapelig ansvarlig forfatter kunne avslørt at dette var et forsøk på endring av rapportens formuleringer fra redaksjonelt hold, IKKE fra vitenskapelig hold.
- 5) Oppslaget er egnet til å skape ubegrunnet mistillit til forskningsmiljøene og til helsemyndighetene (...), noe som er helt i tråd med tobakksindustriens langsiktige strategi.
- 6) TV 2 har ikke rettet opp disse alvorlige feil med grove beskyldninger, tross tilbakevisning fra Helsedirektoratet og henvendelse fra den aktuelle høyt anerkjente forsker.»

Det vises til en e-post sendt fra den nevnte forskeren, Tore Sanner, til TV 2 den 2. oktober, der det blant annet står følgende om det angivelige forskningsjukset som avsløres i reportasjen:

«Dette er helt galt. Jeg vet ikke hvem som har plantet opplysningene. (...) I min konklusjon sto det – An increased frequency of cancer in the oral cavity has been found among snuff users. På et tidspunkt under arbeidet med rapporten hadde Redaktørene forandret på setningen ovenfor slik at den bare gikk på amerikansk snus. Jeg sa at det var galt. Min konklusjon var i overensstemmelse med WHO sin evaluering av kreftrisiko ved bruk av snus. Setningen ble da rettet tilbake (...). Det [har] altså ikke vært noe forskningsjuks når det gjelder konklusjonene i rapporten. Det er viktig at TV 2 retter opp dette.»

Klagerne minner om punktene 3.1, 3.2, 4.1, 4.2, 4.4, 4.13 og 4.14 i Vær Varsom-plakaten.

Tore Sanner skriver i tillegg:

«Bak i rapporten hvor alle konklusjonene oppsummeres står det fra hvilke kapitler konklusjonene er hentet [...]. Når det gjelder konklusjonen som TV 2 feilaktig hevder ble forandret var den fra kapittel 2 som jeg skrev. Dersom TV 2 hadde bladd tilbake til kapittel 2 ville de funnet mitt navn med adresse (...).»

Han mener det ikke ville vært noe problem for TV 2 å finne frem til ham. Om endringene i rapporten, skriver Sanner:

«[R]edaktøren ønsket en forandring som han skrev inn i mitt manus. Jeg begrunnet min konklusjon[,] og han frafalt sin forandring. Han må imidlertid ha "glemt" [å] forandre konklusjonene i kapittel: 6 Summary (...).»

TILSVARSRUNDEN:

TV 2 skriver at bakgrunnen for innslaget, var oppslaget «Så mörkade de snusrapporten» i Aftonbladet (vedlagt tilsvaret). Videre står det:

«Avisen påpeker at flere forandringer er gjort, på sentrale punkter. De har kilder på at rapporten ble vasket (tilpasset oppdragsgivers ønsker) – og sendt til trykking på ny. Da rapporten kom fra trykkeriet, oppdaget man at en sentral setning ikke var forandret, og at det måtte brukes korrekturlakk på denne. Da dette ble gjort ble konklusjonen om munnhulekreft og svensk snus, den motsatte av det som stod der originalt. Vi er ikke kjent med at Aftonbladet har gått tilbake på noen av opplysningene i artikkelen. Redaksjonen er også kjent med at det – slik det også fremgår av Aftonbladets artikkel – er en viss uenighet knyttet til svensk snus (...). (...) De ansvarlige for den teksten som ble endret er som det fremgår av utredningen [vedlagt; sekr. anm.] Marc Willemsen (...), Jochen van der Veen og Christel Scholten (...). Det var således ingen grunn til å kontakte Tore Sanner i sakens anledning. Han ble ikke nevnt og hadde ikke skrevet det aktuelle kapitlet hvor rettingen skjedde. Den norske deloppdragsgiveren var Helsedirektoratet.»

TV 2 skriver at redaksjonen var i kontakt med flere i direktoratet, men at deres representant i ESPN «ikke hadde noen erindring av å ha deltatt i noen manipulering av denne rapporten, men at hun heller ikke deltok på samtlige møter dette nettverket har».

Videre står det: «Innslagets poeng er at endring faktisk skjedde i oppsummeringen, og at oppsummeringen ble rettet helt fysisk (...). Innslaget og nettartikkelen er hva gjelder faktum korrekt.»

Det vises til at rapporten blir fysisk fremvist, og at manglende angivelse av rapportens navn vanskelig kan forstås å være i strid med god presseskikk. Om rapportens alder, skriver TV 2: «Denne rapporten (...) er bare ni år gammel. Den ligger fremdeles på nett (...) som en referanse for EU-politikere som skal ta stilling til EU-forbudet mot snus. Det er helt naturlig at TV 2 dekker dette området og endringer i en bestilt utredning som går i retning av oppdragsgivernes grunnsyn (...).»

Avslutningsvis påpekes det at det er «medienes oppgave å ettergå det som publiseres og uttales omkring – og som bakgrunn for – tiltak og lovgivningsprosesser.»

Klageren viser til TV 2s angivelse av Aftonbladet som kilde, og skriver: «Det er grunn til å påpeke at et oppslag i et annet nyhetsmedium knapt kan oppfattes som en troverdig kilde i en slik sak, spesielt fra Sverige hvor det foreligger sterke industriinteresser for å fremstille snus som mindre skadelig enn det den er.»

Og videre: «TV 2 hevder at "Helsedirektoratet ble dekkende referert". Det kan bestrides idet overskriften "Helsedirektoratet husker ingenting" formidler noe helt annet enn at Helsedirektoratet ikke husker at det skal ha foregått juks.» Klager påpeker at det ikke fremkommer i TV 2s dekning, «i hvert fall ikke i nettoppslaget,» at rettingen ble gjort i oppsummeringen. Klager skriver: «TV 2 bruker ordet "konklusjonen", som for en leser uten forhåndskunnskap like gjerne kunne være hentet fra et av hovedkapitlene i rapporten, der forskere var ansvarlige for teksten. Nettoppslaget er derfor faktisk misvisende (...).»

Klager finner også «grunn til å minne om at 9 år er relativt lang tid i forhold til forskning på skader av snusbruk», ettersom kunnskapen i løpet av den tiden har endret seg «i betydelig grad». Klager viser til flere senere forskningsrapporter om emnet. Videre står det: «(...) TV 2 avslører her en skremmende mangel på kompetanse i forhold til at de faktisk fremstiller helsemyndighetene som årsak til juks og manipulering av forskning. (...) TV 2 har ennå ikke klart å få fram at de korreksjoner som på en uheldig måte ble utført i en ferdig trykt rapport, ikke var oppdragsgivers endring av forskernes konklusjoner, men tvert imot var en forskers endring av en oppsummering foretatt av redaktørene (...). Dette må regnes som en alvorlig mangel ved TV 2s presentasjon av en 9 år gammel sak, der konklusjonen, nemlig at snus øker risikoen for kreft i munnhulen, også er gjentatt av IARC [WHO's forskningsinstitutt; sekr. anm.] i 2009/2012.» Klager påpeker at TV 2 i tilsvaret omtaler rapporten som «ferdig "sminket"», slik den foreligger på nett, «og avslører derved at de fortsatt oppfatter rapporten som manipulert (...). Den ansvarlige norske forskeren kan tilbakevise dette (...).»

Det pekes også på at TV 2 verken angir Aftenbladet eller andre kilder til opplysningene om triksing med rapporten. Klager spør om TV 2 har sjekket den anonyme kilden Aftenbladet viser til i sin dekning. Til TV 2s argument om at det var nødvendig å kontakte Sanner for kommentar, ettersom det var andre som sto ansvarlige for den omtalte teksten, skriver klager: «TV 2 kunne tatt kontakt med redaktøren Marc Willemsen for å få forklart årsaken til endringer i teksten.» Klager skriver at Willemsen har bekreftet Sanners versjon i en e-post til ENSP. Og videre: «Sanner hadde skrevet kapittel 2 (...). De fleste av punktene i hans "Conclusions" ble "løftet" over til Summary uten endring (...). (...) Helsedirektoratet står ikke nevnt i rapporten eller på noen av ENSP sine nettsider. Hvorfor tok da TV 2 kontakt med Helsedirektoratet? **Det er feil at Helsedirektoratet var blant oppdragsgiverne** [klagers utheving; sekr. anm.].» Klager forklarer at Helsedirektoratets representant til ENSP (European Network for Smoking and Tobacco Prevention) er oppnevnt av Tobakksfritt, en nasjonal koalisjon som jobber mot tobakk. Direktoratets representant «har bare i noen få tilfeller deltatt på møtene i ENSP og var ikke med på noen av møtene i 2002/2003».

Om rapporten skriver klager: «Et første ufullstendig utkast til rapporten ble diskutert på ENSPs årsmøte i (...) mai [2003]. Det ble her understreket at rapporten skulle være en statusrapport basert på forskningsresultater og at den ikke skulle gi noen anbefalinger. Rapporten var ferdig i november 2003 (...). Det finnes ingen tidligere versjoner (...). Ved utarbeidelse av en vitenskapelig rapport er det bestandig forandringer underveis. Vedtaket på årsmøtet 23-24 mai førte til at f.eks. navnet på rapporten ble endret (...). Flere av bidragene var ikke ferdigskrevet på dette tidspunktet. Ingen av forfatterne har fått påtrykk fra oppdragsgiverne om forandringer.»

Klager skriver også at «[d]et er fullstendig feil når Aftenbladet skriver at det har vært "censur" og at ENSP "skrev om rapporten"». Det vises til en pressemelding (vedlagt tilsvaret) som utdypet dette. Det påpekes også at forskning gjentatte ganger har vist en sammenheng mellom snus og ulike kreftformer: «Ekspertene som har vurdert snus er fullt

klar over at snus (...) fra ulike land i verden har forskjellig innhold av kreftfremkallende stoffer. All røykfri tobakk inneholder imidlertid kreftfremkallende stoffer (...)»

Avslutningsvis skriver klager: «TV 2 sitt nyhetsinnslag og nettartikkelen inneholder feilaktige beskyldninger og påstander. TV 2 har utøvet en særdeles dårlig journalistikk og ingen kildekontroll.»

TV 2 avviser at Aftenbladet er hovedkilde for innslaget, og skriver: «Det er den åpenbare endringen av rapporten som er grunnlaget for det TV 2 publiserer. (...) I TV 2s tilsvaer vises det kun til at Aftenbladet ogsaa har omtalt denne rapporten.» TV 2 understreker at «Aftenbladets dekning [får] stå for Aftenbladets regning». Videre om kildebruken står det: «TV 2 mener at gjengivelsen av de ansvarlige deltakerne fra Helsedirektoratet sin oppfatning ikke kan kritiseres. Svaret TV 2s reporter fikk fra både Helsedirektoratets representant i antitobakknettverket og den aktuelle avdelingsleder, var at de ikke kunne huske noe av at de deltok i endring/sminking av denne rapporten. Både tittel og innhold ellers skulle være dekkende for dette.»

TV 2 påpeker videre at kanalen ikke ønsker å gå inn i debatten om snusen og dens virkninger, men skriver: «TV 2s korte innslag som er til behandling i PFU beskriver imidlertid en prosess knyttet til en konkret utredning, som fortsatt er del av grunnlaget for (...) lovgivingsarbeidet på området. Den konkrete utredningens alder blir da ikke relevant. "Saken" er ikke 9 år gammel. Hovedpoenget er avdekkingen av endringen og måten dette skjedde på. Vi noterer enighet om at korreksjoner i den ferdig trykte rapporten skjedde "på en uheldig måte".»

Det bemerkes at selve endringen i rapporten «vanskelig [kan] beskrives som endring av en trykkfeil».

Til slutt skriver TV 2: «Vi noterer at klagerens første skritt mht klagen ble tatt 17.10 og at det innklagede innslaget ble publisert 30.9 (...). Det innsendte vedlegget til prof. Sanners brev – som jo retter seg mot Aftenbladet – er utarbeidet i ettertid og det er så vidt vi kan registrere ikke sendt TV 2s redaksjon.»

Klager har kommet med tilleggskommentarer etter avsluttet tilsvaersrunde. Her påpekes det at TV 2 i første omgang i stor grad henviste til Aftenbladets oppslag, og klager spør seg hvem som er TV 2s hovedkilde, om ikke Aftenbladet, og: «[h]vor har TV 2 fått tak i den originale rapporten som de oppgir å ha i sin besittelse?» Klager viser videre til bildeteksten, hvor det står: «Her får en representant for Swedish Match se jukset med selvsyn.»

Avslutningsvis fastholder klager at Tore Sanner «var forfatter av kreftkapittelet i rapporten, og TV 2s unnlatelse av å kontakte ham fremstår som et åpenbart brudd på god presseskikk».

TV 2 viser til ENSPs årsrapport for 2002, der temaet for rapporten er angitt som: «the possible implications of lifting the ban on oral tobacco outlined in the EU Tobacco Products Directive». Videre vises det til at «temaet og øyensynlig konklusjonene var ansett svært kontroversielle», ogsaa ifølge rapporten. TV 2 skriver videre: «Vi minner om at endringene – som omtales i TV 2-innslaget og som TV 2 besitter en original av – gjelder den trykte utgaven. Det fremgår at digitale kopier av rapporten var tilgjengelig for ENSPs medlemmer

fra et tidligere tidspunkt (...). Det fremgår ellers på side 18, at Rita Lindbak var aktiv i ENSPs arbeid det angjeldende året. Her nevnes hun som et av to kontaktpunkter i Norge, sammen med prof. Sanner. Vi bemerker nok en gang at TV 2 er i fysisk besittelse av "rettet" utgave av rapporten. TV 2 ser ikke grunn til å kommentere hvordan denne er kommet i TV 2s besittelse.»

PRESSENS FAGLIGE UTVALG UTTALER:

Klagen gjelder en reportasje i TV 2s nyhetssending samt en nettartikkel på tv2.no, om en forskningsrapport som skal ha blitt «trikset med» ved hjelp av korrekturlakk, for å vise at svensk snus gir kreft.

Foreningen Landslaget mot tobakkskadene klager med samtykke fra en av forskerne bak rapporten, Tore Sanner. Han skrev avsnittet den korrigerte opplysningen er hentet fra. Selve korrigeringen ble gjort i oppsummeringsavsnittet. Klagerne hevder at TV 2s påstand om triksing er feilaktig, og mener videre at manglende innhenting av samtidig imøtegåelse fra forskeren og manglende korrigering da Sanner tok kontakt i etterkant, innebærer brudd på god presseskikk. At TV 2 har innhentet imøtegåelse fra Helsedirektoratet, er ikke tilstrekkelig, mener klagerne, da direktoratet har hatt lite med rapporten å gjøre og heller ikke er en av oppdragsgiverne, slik TV 2 hevder. Klagerne reagerer videre på en av mellomtitlene, og på at TV 2 ikke skriver navnet på rapporten, eller nevner at den ble publisert for ni år siden.

TV 2 avviser brudd på god presseskikk, og påpeker at redaksjonen har kopi av den omtalte korrigerte rapporten. Redaksjonen anser det ikke relevant at rapporten er ni år gammel, da endringen uansett er en aktuell sak. Det vises for øvrig til at rapporten er avbildet i både reportasjen og nettartikkelen. Redaksjonen mener videre at retten til samtidig imøtegåelse er ivarettatt gjennom sitatene fra Helsedirektoratets representant. Ettersom det ikke var Sanner som hadde skrevet oppsummeringsavsnittet, så ikke TV 2 noen grunn til å kontakte ham.

Pressens Faglige Utvalg vil innledningsvis påpeke at det selvsagt er blant medienes oppgaver å ettergå forskning og forskningsrapporter, uansett tidspunkt for publisering. Også forskere har sine agendaer, og deres arbeid kan få store konsekvenser, blant annet som grunnlag for lovgiverne. Like selvsagt er det at publisering av alvorlige påstander, som påstander om forskningsjuks, må ledsages av grundige vurderinger, slik at presseetikken krav overholdes.

Utvalget vil generelt påpeke at TV 2 med fordel kunne gjort det klarere hvilken forskningsrapport det var snakk om, særlig i nettartikkelen. Det vises til Vær Varsom-plakatens krav om at kilder til informasjon som hovedregel skal identifiseres. Men utvalget finner ikke at mangelen på slik informasjon her medfører noe brudd på god presseskikk. Det vises til at rapporten er godt synlig i tv-reportasjen.

Partene er enige når det gjelder bruken av korrekturlakk i rapporten. Det hersker derimot stor uenighet når det gjelder årsaken til korrigeringen. Slik utvalget ser det, går TV 2 altfor langt i å fastslå hva som lå bak endringen. Utvalget kan ikke se at påstandene om sminking og juks er tilstrekkelig underbygget, verken i TV 2s dekning eller i tilsvarsrunden. TV 2 har ikke påpekt ytterligere endringer foretatt i hovedrapporten for å støtte det «sminkede» sammendraget. Utvalget viser til at det i Vær Varsom-plakatens punkt 3.2 blant annet heter: «Vær kritisk i valg av kilder, og kontroller at opplysninger som gis er korrekte. Det er god presseskikk å tilstrebe bredde og relevans i valg av kilder.»

TV 2 har feilaktig angitt Helsedirektoratet som en av oppdragsgiverne bak rapporten. Denne feilen er, slik utvalget ser det, ikke av en slik art at det medfører en belastning for klager som innebærer et brudd på Vær Varsom-plakaten. Ei heller er den påklagede mellomtittelen, «Helsedirektoratet husker ingenting», mer upresis enn at utvalget mener den må kunne

passere. Når Helsedirektoratet er TV 2s eneste kilde til samtidig imøtegåelse, mener utvalget derimot at redaksjonen har forsømt seg. I Vær Varsom-plakatens punkt 4.14 heter det: «De som utsettes for sterke beskyldninger skal såvidt mulig ha adgang til samtidig imøtegåelse av faktiske opplysninger.» I dette tilfellet var det en setning hentet direkte fra Tore Sanners arbeid som ble fremstilt som om den var trikset med. Dermed mener utvalget TV 2 burde gjort mer for å sikre relevant samtidig imøtegåelse fra vitenskapelig ansvarlige angitt i rapporten.

Da TV 2 i etterkant fikk en e-post fra Sanner med hans versjon av bakgrunnen for korrigeringen, burde redaksjonen også sørget for å oppdatere nettartikkelen med denne informasjonen. Det vises til Vær Varsom-plakatens punkt 4.13, der det blant annet heter: «Feilaktige opplysninger skal rettes og eventuelt beklages snarest mulig.»

TV 2 har brutt god presseskikk.

Oslo, 29. januar 2013

Hilde Haugsgjerd,
Line Noer Borrevik, Håkon Borud,
Reidun Førde, Eva Sannum, Henrik Syse